

could be self-improved, self-realized and generate constructive offers with their following implementation into practical professional and public activities.

Key words: noosphere, new thinking, innovative thinking, innovations, intellectual resource.

УДК 070.422:378

Фруктова Я.С.,

*доцент кафедри теорії та історії педагогіки
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат педагогічних наук, доцент, член-кореспондент УААН*

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФАХІВЦІВ З ЖУРНАЛІСТИКИ ТА ІНФОРМАЦІЇ: АКМЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядається акмеологічний аспект професійної компетентності фахівців з журналістики та інформації, обґрунтовуються теоретичні підходи до розв'язання окресленої проблеми.

Ключові слова: соціальна комунікація, професійна діяльність, професійна компетентність, акме-компетентність.

Сучасні науковці наголошують на проблемі входження молодого покоління у досить непростий соціальний світ, який характеризується постійними змінами, ускладненням соціальних зв'язків, розмитістю критеріїв оцінювання соціального успіху та престижності, міжгенераційною відчуженістю тощо. У такому соціумі молодій людині важко визначати власні життєві орієнтири, здобувати відповідний соціальний статус, реалізовувати свої соціальні здібності. Щоб уникнути багатьох ризиків, що можуть значно послабити життєві позиції молодого людини, їй потрібно засвоїти основи функціонування соціального світу, бачити його реальний стан, вміти взаємодіяти з ним у конкретних ситуаціях, знаходити в ньому своє місце та відповідати на його очікування (виконуючи соціальні статуси та ролі), прагнути до удосконалення соціальних взаємин та бути готовим до практичних дій, реалізуючи при цьому свої особистісні потенції та бажання. Соціальний суб'єкт — це осо-

бистість, яка не тільки засвоює соціальні вимоги, але і самостійно виробляє важливі для себе соціальні потреби та спрямовує зусилля на їх реалізацію, керується у своїй поведінці сформованими ціннісними орієнтаціями та ідеалами, виявляє певну допустиму, що не може бути антисоціальною, автономність, тобто відокремленість, відособленість від суспільства. У досягненні соціальної компетентності має бути зацікавлена як сама особистість, так і суспільство.

Випускнику вищого навчального закладу необхідно розуміти соціальний контекст, що визначає мету, завдання, методи професійної діяльності. Знання місця і ролі своєї професії в житті суспільства. Почуття відповідальності щодо здійснення своєї професійної діяльності виступають важливим компонентом фаховості в будь-якій виробничій чи невиробничій сфері. Перед професіоналом на сьогодні постає завдання передбачення та оцінки соціальних наслідків і перспектив своєї професійної діяльності з позиції безпеки людей, гармонійної взаємодії із природним та соціальним середовищем. При цьому якість вищої освіти в Україні розглядається як сукупність якостей особи, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і зумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства, а якість освіти випускників вищого навчального закладу, окрім іншого, відображає здатність задовольняти відповідно до соціальних норм суспільні вимоги до виконання майбутніх соціально-професійних ролей; відповідати за свої соціально важливі рішення; задовольняти прагнення соціального статусу та престижу.

Особливого змісту набувають вищевикладені твердження у контексті професійної підготовки фахівців з журналістики та інформації. Саме ці фахівці у сучасному глобалізованому світі є монополістами головного ресурсу сьогодення-інформації, завдяки чому вони окреслюють межі допустимого і недопустимого, етичного та аморального, прийняттого та неприйняттого, модного та застарілого, стандартного та нестандартного, ділять світ на «своїх» і «чужих», об'єднують родини та професійні спільноти, вибудовують місточок між поколіннями чи поглиблюють прірву непорозуміння між ними, визначають як національну ідентичність, так і принципи міжнаціональної взаємодії, продукують та руйнують соціальні стереотипи і, як наслідок, — створюють медіа-картину навколишньої дійсності,

прокладають життєві орієнтири для переважної більшості громадян держав, регіонів, континентів. Саме вони демонструють вершинні досягнення окремих особистостей, національних спільнот, міжнародних об'єднань. Продукують сучасні міфи, створюють кумирів, демонструють зразки для наслідування.

В останні роки зроблено чимало спроб переосмислення структури, змісту та організації процесу професійної підготовки майбутнього фахівця, яка має вагоме значення у формуванні професійно спрямованих, зокрема соціальних, компетенцій спеціаліста в різних їх проявах. Так, зокрема, гуманізації та гуманітаризації освіти присвячено праці В. Андрущенко, В. Кременя, С. Гончаренка, В. Огнев'юка; стандартизації професійної освіти Я. Болюбаша, В. Гуло, Л. Котоловець, В. Петренка, Н. Тимошенко, В. Шинкарука; реалізації ступеневої професійної підготовки у системі неперервної освіти — А. Лігоцького, К. Левківського, Н. Ничкало, С. Сисоевої; сучасним технологіям у професійній підготовці майбутніх фахівців — П. Воловик, Р. Гуревич, В. Євдокимова, О. Падалки та ін. Проте, незважаючи на інтенсивні дослідження різноманітних аспектів удосконалення змісту професійної підготовки майбутніх фахівців, актуальною залишається проблема теоретичних засад формування професійної компетентності фахівців з журналістики та інформації щодо ефективного здійснення соціальної комунікації як професійної, а саме, продукування та руху соціальних смислів у соціальному часі та просторі.

Професійна соціальна комунікація на сьогодні розглядається як майстерно організоване спілкування у вигляді суспільно-культурної діяльності, учасниками якого є, з одного боку, професійні мовці, що мають чинити згідно з суспільно-етичними нормами, законами держави, вимогами технології організації мовлення й спілкування, і, з іншого боку, спільнота, на яку здійснюють вплив професійні мовці через засоби масової комунікації, що є продуктом професійної діяльності у сфері інформаційної індустрії як інституціолізованої форми виробництва і розповсюдження загальнодоступних (публічних) повідомлень, які поширюються у великому масштабі, включаючи значний розподіл праці в їхньому виробничому процесі.

Професійний підхід до процесу соціальної комунікації зумовлений її структурою та переходом людства на рівень побудови

постіндустріального суспільства. З розвитком технологій у виробничу сферу проникли й такі процеси масової комунікації, як збір даних через інформаційні мережі й збереження інформації у вигляді банків даних, виробництво носіїв інформації — книг, газет, журналів тощо, виготовлення засобів масової комунікації як інформаційно-знакових систем, які, з одного боку, є творчим продуктом, оскільки створені одним або кількома авторами, дизайнерами, художниками, редакторами, сценаристами, режисерами тощо, а з іншого — оформлені за певними правилами й стандартами та розмножені у великій кількості. Таким чином, у структуру масової комунікації, особливо професійної, були включені виробничі процеси, що лягли в основу виникнення інформаційної індустрії.

Становлення соціальної комунікації як професійної дало поштовх до розвитку інформаційної діяльності як професійної і формуванню галузей інформаційного виробництва, таких як журналістика, реклама та зв'язки з громадськістю, видавнича справа. Особливого розвитку інформаційна діяльність отримала у XXI ст., позначеному глобальними економічними й соціальними трансформаціями. Як зауважує О. Зернецька [4], характер цих нових глобальних трансформацій значною мірою визначається й тим, що людство нині вступає в інформаційну еру — еру складних процесів комунікаційної революції, інформаційних вибухів, які врешті-решт впливають на встановлення нового світового порядку. Інформаційна індустрія займається, зокрема, виробництвом носіїв масової інформації як засобів масової комунікації, формує інформаційний простір держави, політику в інформаційному просторі, збирає, зберігає, переробляє й поширює інформацію. Становлення й розвиток інформаційної індустрії як сфери виробництва засобів масової комунікації, зумовлений розширенням сфери інформаційних потреб суспільства, суспільно-економічним і науково-технічним розвитком суспільства, процесами глобалізації системи масової комунікації.

Комунікативна діяльність, згідно з положеннями загальної теорії діяльності, не є незалежною і не може розглядатися як самостійна. Адже на перебіг реального спілкування людей, безумовно, впливають різноманітні чинники, зокрема когнітивні, соціальні, психологічні, та інші сутнісні риси та статуси комунікантів; їх плінні, змінні в часі стани; конкретні умови комунікації (визначені контексти

і ситуації) тощо. Таким чином, комунікативна діяльність фахівця не повинна розглядатися у відриві від його професійної діяльності, у нашому випадку соціальної, з огляду на мету та результати діяльності фахівців з журналістики та інформації.

У сучасній науковій літературі, стандартах вищої освіти (державних, галузевих, ВНЗ) багато уваги приділяється ключовим так званим соціальним компетенціям спеціаліста. Поняття «соціальна компетентність» на сьогодні має чимало трактувань, що зумовлює різні підходи до визначення критеріїв і показників її сформованості. Деякі дослідники у своїх роботах наголошують на тому, що соціальна компетентність є вираженням якості виконання особистістю соціальних ролей (П. Горностай, С. Краснокутська, П.Смирнов, Г. Ушамирська та ін.). У працях інших науковців зосереджується увага на соціальній компетентності як здатності досягати результативності у груповій взаємодії насамперед на основі застосування комунікативних стратегій і тактик (І. Горелов, Б. Жиганов, Дж. Равен, Н. Калініна та ін.). У наукових працях вказано також, що соціально компетентна особистість повинна мати розвинену ціннісно-диспозиційну основу, у центрі якої — відповідальність як перед суспільством, соціальним оточенням, так і перед собою за власну самореалізацію (О. Асмолов, О. Пометун, Л. Сохань, Ю. Резнік та ін.), тобто досягнення вершин, зокрема професійних.

На основі аналізу наукової літератури соціальну компетентність особистості можна визначити як якісний ступінь її соціалізованості, цілісне інтегративне особистісне утворення, сукупність конкретних якостей, здібностей, соціальних знань, умінь, цінностей, що забезпечують інтеграцію людини в суспільство та окремі групи на основі продуктивного виконання нею різних соціальних ролей, ефективного вирішення проблемних соціальних ситуацій та її успішну самореалізацію. У структурі соціальної компетентності особистості науковцями визначено три основні компоненти: соціально-рольовий, ціннісний та комунікативний; при цьому провідним є соціально-рольовий, який розкриває ту сукупність вимог, що висуває суспільство до кожного свого члена задля належного соціального функціонування. Але реалізація соціальних ролей, зокрема професійних, ефективність та якість їх виконання значною мірою залежать від ціннісної системи особистості, сфор-

мованих у неї комунікативних умінь і навичок, без чого соціальна взаємодія не може бути повноцінною. У соціальному функціонуванні такі складові соціальної компетентності відображаються у знаннях, емоціях і практичних діях особистості, тому визначення стану, рівнів сформованості зазначених компонентів соціальної компетентності особистості передбачає врахування низки критеріїв: когнітивного (розуміння обсягу соціальних зв'язків, свого місця у їх системі, розвиненість соціального мислення), емоційного (емоційно-почуттєве ставлення до соціального буття, становлення належного соціального самопочуття), діяльнісного (здатність реалізувати визначені сценарії соціальної взаємодії, інтеріоризовані цінності, комунікативні здібності в реальну життєдіяльність) — та, відповідно, потребує розроблення їх показників для якісної діагностики.

Результати формування системи компетенцій є одним із ключових моментів оцінки якості знань майбутнього фахівця. Запропоноване в європейському проекті TUNING [8; 9] поняття компетенцій включає знання й розуміння (теоретичне знання академічної галузі), знання як діяти (практичне й оперативне застосування знань до конкретних ситуацій), знання як бути (цінності як невід'ємна частина способу сприйняття й життя з іншими в соціальному контексті). Таким чином, поняття «компетенція» як родове та «професійна компетенція» як видове містять на сьогодні не тільки когнітивну й операційно-технологічну складові, але й мотиваційну, етичну, соціальну, поведінкову сторони. Єврокомісія виділяє вісім ключових компетенцій, якими повинен володіти кожний єропеець не залежно від фаху та напряму підготовки, серед яких: міжособистісна, міжкультурна та соціальна компетенції. Таким чином, в сучасних умовах для випускників вищих навчальних закладів особливо значення набуває розуміння соціального значення своєї професії й, відповідно, розуміння свого місця в системі соціальних відносин, а також здатність до критичної оцінки свого життєвого та професійного досвіду, свідомого вибору шляхів та методів удосконалення особистих і професійних якостей, вибору акме-орієнтирів та акме-стратегій.

Особливого значення в професійній освіті країн Європейської спільноти надається таким ключовим компетенціям:

— соціальна компетенція — здатність брати на себе відповідальність, спільно з іншими людьми виробляти рішення брати участь

в його реалізації, толерантність до різних етнокультур і релігій, прояв узгодження особистих інтересів потребами професійними та суспільними;

— комунікативна компетенція, що визначає володіння технологіями усного і письмового спілкування різними мовами, у тому числі й комп'ютерного програмування;

— соціально-інформаційна компетенція, що характеризує володіння інформаційними технологіями критичне до соціальної інформації;

— когнітивна компетенція — готовність до постійного підвищення освітнього рівня, потреба в актуалізації реалізації свого особистого потенціалу, здатність самостійно здобувати нові знання і вміння, здатність до саморозвитку;

— спеціальна компетенція — підготовленість до самостійного виконання професійних дій, об'єктивної оцінки результатів професійної діяльності.

Вважаємо, що ці компетенції мають стати базовими для формування професійної компетентності майбутніх фахівців з журналістики та інформації й забезпечити можливість досягнення ними професійного акме.

Відповідність якості підготовки випускника вимогам галузевого стандарту вищої освіти в Україні має визначатись такими його компетенціями: соціально-особистісними (розуміння та сприйняття етичних норм поведінки відносно інших людей, адаптивність і комунікабельність), загальнонауковими (розуміння причинно-наслідкових зв'язків розвитку суспільства й уміння їх використовувати в професійній і соціальній діяльності), інструментальними (здатність до письмової й усної комунікації рідною мовою, навички управління інформацією) тощо. Проте їх деталізація щодо конкретного напрямку підготовки триває і досі.

Цікавими щодо проблеми нашого дослідження є погляди А. Хуторського [7], який розглядає компетентність як сукупність складних умінь, навичок і способів діяльності, що групуються у блоки відповідних особистісних якостей:

— когнітивні (пізнавальні) — уміння відчувати навколишній світ, задавати питання, відшукувати причини явищ, виявляти своє розуміння або нерозуміння питання тощо;

— креативні (творчі) — натхненність, фантазія, гнучкість розуму, чутливість до протиріч, свобода думок, почуттів, рухів; прогностичність; критичність; наявність своєї думки тощо;

— методологічні — здатність до усвідомлення мети діяльності й уміння її пояснити, уміння поставити мету й організувати її досягнення; здатність до нормотворчості, рефлексивного мислення, самоаналізу й самооцінки тощо;

— комунікативні, що зумовлені необхідністю взаємодіяти з іншими людьми, з об'єктами навколишнього світу і його інформаційними потоками, уміння відшукувати, перетворювати і передавати інформацію, використовувати сучасні телекомунікаційні технології тощо;

— світоглядні, що визначають емоційно-ціннісні установки особистості, її здатність до самопізнання і саморуху, уміння визначати своє місце і роль в навколишньому світі, національні та загальнолюдські спрямування, патріотичні і толерантні якості особистості тощо.

На сьогодні під професійною компетентністю науковці, зокрема О.М. Бондаренко, О.В. Овчарук, А.К. Маркова [2; 5; 6], розуміють сукупність професійних знань, умінь, а також способи виконання професійної діяльності.

Основними компонентами професійної компетентності на їх думку є:

— *соціально-правова компетентність* — знання уміння у сфері взаємодії з громадськими інститутами людьми, а також володіння прийомами професійного спілкування поведінки;

— *спеціальна компетентність* — підготовленість до самостійного виконання конкретних видів діяльності, уміння вирішувати типові професійні й оцінювати результати своєї праці, здатність самостійно здобувати знання й уміння за фахом;

— *персональна (акмеологічна) компетентність* — здатність до постійного професійного зростання підвищення кваліфікації, а також реалізації себе в професійній сфері;

— *аутокомпетентність* — адекватне уявлення про свої соціально-професійні характеристики володіння технологіями подолання професійних деструкцій.

Е.Ф. Зеєр [3] виділяє ще один вид компетентності — *екстремальну професійну компетентність*, тобто здатність діяти в умовах,

що несподівано ускладнилися (в контексті нашого дослідження — інформаційної війни).

При цьому професійні акме, на думку А.О. Деркача [1], можуть виявлятися в оволодінні людиною високими рівнями професійної діяльності, професійного спілкування та зрілості особистості. Тому показники зрілості діяльності, спілкування і особистості людини праці можуть бути розглянуті як критерії наявності видів та форм професійних акме. Критеріями ефективності професійної діяльності можуть виступати результативні та процесуальні показники, зокрема: ефективність, доцільність, відповідність результату поставленим цілям; наявність результатів у вигляді змін у предметі праці, стабільність високих результатів; економічність, мінімізація витрат ресурсів, часу і сил учасників; продуктивність; оптимальність, досягнення найкращого результату в даних умовах при мінімальних витратах часу і сил; отримання результатів і володіння прийомами діяльності на рівні високих зразків, еталонів професії (професійна майстерність); постановка нових завдань, знаходження нестандартних технологій, отримання принципово нового продукту, вихід за межі сформованого професійного досвіду (професійне творчість); різноманітність завдань професійної діяльності; використання соціально прийнятних і гнучких технологій; сформованість суб'єкта професійної діяльності (здатність людини ставити цілі, усвідомлювати, регулювати діяльність); відсутність деформацій у професійній діяльності; опора на минулий досвід, накопичений у професії і особисто людиною; володіння конкретними видами діяльності (спеціалізація); володіння кількома суміжними видами діяльності (універсалізація); володіння знаннями, вміннями, навичками в професії на рівні вимог до рівнів кваліфікації.

На нашу думку, головним мірилом акме-компетентності фахівців з журналістики та інформації як професійної має бути саме продукування та рух об'єктивних соціальних смислів у реальному специфічному соціальному часі та просторі, а усі перелічені критерії можуть розглядатись як передумови її формування.

На сьогодні, на жаль, не існує єдиного погодженого визначення і переліку професійних компетенцій, оскільки компетенції — це, насамперед, замовлення суспільства на підготовку його громадян, їх перелік визначається погодженою позицією соціуму

у певній країні чи регіоні. Проте, як було зазначено вище, будь-яка компетенція є інтегральним результатом взаємодії кількох компонентів:

— *ціннісно-мотиваційного*, що виражає глибоку зацікавленість у даному виді діяльності, наявність особистісних смислів щодо розв'язання професійних задач;

— *цільового*, пов'язаного з умінням визначати особисті цілі, співвіднесення їх з власними смислами; складанням особистих проєктів та планів; усвідомленим конструюванням конкретних дій, вчинків, які забезпечать досягнення бажаного суспільно-корисного результату діяльності;

— *орієнтаційного*, що передбачає урахування зовнішніх умов діяльності (усвідомлення загальної основи діяльності; знання про коло реальних об'єктів; знання, уміння і навички, які стосуються цього кола) і внутрішніх (суб'єктний досвід, наявні знання, предметні і міжпредметні вміння, навички, способи діяльності, психологічні особливості тощо); обізнаність фахівця щодо власних сильних і слабких сторін;

— *функціонального*, що передбачає здатність використовувати знання, уміння, способи діяльності та інформаційну грамотність як базис для формування власних можливих варіантів дії, прийняття рішень, застосування нових форм взаємодії тощо;

— *контрольного*, що передбачає наявність чітких вимірювачів процесу і результатів діяльності, закріплення правильних способів діяльності, удосконалення дій відповідно до визначеної і прийнятої цілі;

— *оцінного*, пов'язаного із здатністю до самоаналізу; адекватного самооцінювання своєї позиції, конкретного знання, необхідності чи непотрібності його для ефективного виконання професійної діяльності, а також методу його отримання чи використання.

Ці компоненти у структурі компетенції тісно взаємопов'язані. Тому кожний компонент може впливати на розвиток інших компонентів, а їх синергетичний потенціал має забезпечувати професійну майстерність (акме) фахівця. При цьому якщо компетенція є наперед заданою нормою освітньої підготовки, то компетентність — це якість особистості, яка необхідна для якісної продуктивної діяльності у певній сфері. У нашому випадку — інформаційній та соціальній сфері одночасно.

Джерела

1. Акмеология / под ред. Деркача А.А. — М. : РАГС, 2006. — 424 с.
2. Бондаренко О.М. Психолого-педагогічні підходи до визначення поняття «компетентність» / О.М. Бондаренко // Педагогічний процес. — 2007. — Вип. 3. — С. 31–41.
3. Зеер Э.Ф. Психология профессий / Э.Ф. Зеер. — М. : Академический проект, 2008. — 336 с.
4. Зернецька О.В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини / О.В. Зернецька. — К. : Освіта, 1999. — 351 с.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О.В. Овчарук. — К., 2004. — 112 с.
6. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. — М. : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996 — 257 с.
7. Хуторской А.В. Современная дидактика : учеб. пособ. / А.В. Хуторской. — 2-е изд., перераб. — М. : Высшая школа, 2007. — 639 с.
8. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program—OECD (Draft). [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/41529556.pdf>.
9. Laura H. Salganik, Dominique S. Rychen, Urs Moser, John W. Konstant, Projectson Competencies in the OECD Context : Analysis of Theoretical and Conceptual Foundations, SfcSO, OECD, ESSI, NeuchBtel [Electronic resource]. — Access mode : <http://www.deseco.admin.ch/bfs/deseco/en/index/02.parsys.53466.downloadList.62701.DownloadFile.tmp/1999.projectsoncompetenc>.

В статье рассматривается акмеологический аспект профессиональной компетентности специалистов по журналистике и информации, обосновываются теоретические подходы решения обозначенной проблемы.

Ключевые слова: социальная коммуникация, профессиональная деятельность, профессиональная компетентность, акме-компетентность.

The article deals with acmeological aspect of professional competence of experts in journalism and media, justifies theoretical approaches of the current problem.

Key words: social communication, professional activity, professional competence, acme-competence.